

Kakvu nam je sociologiju željeti: budućnost naše profesije kako je sami vidimo

ALEKSANDAR ŠTULHOFER
TOMISLAV MURATI
Filozofski fakultet u Zagrebu
e-mail: tmurati@filozof.ffzg.hr

UDK: 316(497.5).008
316-051(497.5)
Stručni rad
Primljeno: 17. lipnja 1994.

Rad ispituje trenutačno stanje i perspektive hrvatske sociologije. Kroz analizu istraživanja provedenog na malom uzorku eminentnih hrvatskih sociologa, autori raspravljaju (a) uzroke nepovoljnog stanja i (b) smjernice razvitka. Zaostajanje naše sociologije izazvano je kombinacijom vanjskih i unutarnjih čimbenika; među vanjskim faktorima istaknuti su loš materijalni status sociologije i institucionalna zatvorenost s kojom se suočava, a među unutarnjim ideološko naslijeđe, nedovoljna razvijenost kako teorijske tako i empirijske orijentacije, te problem sociološkog obrazovanja. U tekstu se razmatra i razvijenost profesionalnih kriterija sociologije. Istaknuta je nužnost organiziranja šire diskusije o strategiji "demarginalizacije struke", a četiri zaključne teze ponudene su kao prvi korak u tom smjeru.

Ključne riječi: HRVATSKA SOCIOLOGIJA, SOCIOLOZI, UZROCI ZAOSTAJANJA, KRITERIJI PROFESIJE, MARGINALIZACIJA STRUKE, SMJERNICE RAZVITKA

Kako stoje stvari s hrvatskom sociologijom?*) Što se zbivalo s njom posljednjih nekoliko godina? Kako smo iskoristili napuštanje socijalizma? Kakvoj se perspektivi nadamo? Koliko će nas "koštati" sadašnja državna politika u obrazovanju i znanosti? Valja li očekivati odumiranje istraživački orijentirane sociologije? Kakvu predodžbu o sociolozima ima naša javnost? Gdje, naposljetku, potražiti odgovore na ova, za našu struku vitalna pitanja?

Smatrajući da je najlogičnije upitati same sociologe kako ocjenjuju trenutnu profesionalnu situaciju, izradili smo kratku anketu i razaslali je na adrese tridesetak naših eminentnih kolegica i kolega. Zatražili smo njihove odgovore na tri pitanja kroz koja smo nastojali prikupiti odrednice današnjeg stanja hrvatske sociologije, ali i nazrijeti obrise budućnosti.

1. UPITNIK

Budući da je procjenjivanje uvijek lakše izvedivo kao relacijsko, prvim smo pitanjem usporedili hrvatsku i svjetsku sociologiju ne bismo li dobili sliku sadašnjeg trenutka naše struke.

Pitanje 1. "U čemu se, prema Vašem mišljenju, iskazuje zaostajanje hrvatske sociologije za svjetskom?"

(Respondente smo instruirali da pri odgovaranju budu što sustavniji i taksativniji, te da u razmatranje obvezatno uključe puni raspon makro- /strukturnih/ i mikro- /psiholoških/ varijabli.)

Nakon što smo supostavili svjetsku i domaću sociologiju, drugim smo pitanjem pokušali istražiti buduću dinamiku toga odnosa - putove razvitka hrvatske sociologije ili, preciznije, mogućnosti njezina zamjetnijeg sudjelovanja u međunarodnoj znanstvenoj produkciji.

---

*) Svim respondentima - a oni su, u većoj ili manjoj mjeri, i koautori ovoga rada - autori iskreno zahvaljuju na ekspertizi i poklonjenom vremenu...

Pitanje 2. "Što bi, prema Vašem sudu, valjalo učiniti da se navedeno zaostajanje naše sociologije počne smanjivati?"

(Ovdje smo zatražili što konkretnije odgovore u kojima bi bile razmotrene kako makroaktivnosti, kao što je državna obrazovna i znanstvena politika, tako i mikroaktivnosti /npr. jačanje profesionalne solidarnosti/.)

Zaključnim, trećim pitanjem željeli smo pak ispitati količinu dobre volje i motivacije na koju naša sociologija može računati pri "uzimanju novog zaleta". Smatrali smo da je najprikladnije (iako ne nužno i najpreciznije) zatražiti samoprocjenu spremnosti na takav angažman.

Pitanje 3. "Imajući u vidu analizu koju ste ponudili u odgovorima na prethodna pitanja, kako biste ocijenili vlastitu spremnost na angažman u promjeni stanja koje opterećuje našu struku?"

(Ovo je pitanje, za razliku od prethodnih, bilo zatvorenog tipa.)¹⁾

Anketiranje smo izvršili sredinom travnja 1994. godine, poslavši upitnike na 32 adrese u Zadru, Splitu i Zagrebu.²⁾ Odziv je bio iznenađujuć: do isteka dvotjednog roka pristiglo nam je 6 odgovora. Nakon toga, ponovno smo kontaktirali respondente i osobno ih zamolili da nam što prije pošalju ispunjene ankete. Tako smo do kraja svibnja, tridesetak dana nakon isteka inicijalnog roka za odgovor, prikupili ukupno 15 anketa, što čini 46.9% povrata.

Preliminarna je analiza pokazala da prikupljeni odgovori prilično dobro "pokrivaju" kako problemski prostor tako i spektar prijedloga za njegovu redukciju. Iako broj respondenata ostaje nepremostivom preprekom za utemeljenu generalizaciju odgovora, sami su upitnici iznimno vrijedan i zanimljiv deskriptivni materijal.

Prije samih rezultata, čini nam se potrebnim ukratko raspraviti dva moguća prigovora upitniku kao eventualne razloge relativno slabog odziva (Babbie, 1990:182). Prvi se tiče negativne procjene validnosti, koja rezultira stavom da upitnik nedovoljno iscrpno (promišljeno) tretira iznimno važnu i složenu temu.³⁾ Neodazivanje na anketu moglo bi se, u tom smislu, protumačiti kao protest protiv grubog pojednostavljivanja. Drugi mogućí prigovor vidimo u stavu da upitnik promašuje temu. Može se, naime, smatrati da upitnik potpuno zaobilazi raspravu o društveno-političkoj klimi koja nam određuje uvjete rada i budućnost, te time sam sebe otpisuje. U najboljem je slučaju, dakle, beskoristan, a u najgorem podvala.

Skicirani se prigovori ne mogu tek tako odbaciti; inzistiranje na kolegijalnom uvažavanju, koje obvezuje da se kritika obznani autorima, ne rješava ništa. Ozbiljnost oba prigovora zahtijeva izravniji pristup. Što se prvog prigovora tiče, pripremajući ovaj rad smatrali smo da nam je potreban što kraći i otvoreniji upitnik čiji bi zadatak bio razmjerno grubi oris problematike. To bi kasnije moglo poslužiti kao radni materijal za jednu iscrpnu diskusiju o budućnosti struke. Jednostavnost upitnika stoga nismo skloni uzeti propustom.

Vjerujemo, također, da otvorenost ankete ne dopušta da se iz razmatranja isključi "društvena uvjetovanost" naših tegoba - baš da nam je to i bila namjera. (Činilo nam se, naprosto, nepotrebnim zgražati se nad situacijom koja nam je svima dobro poznata.)

¹⁾ Ponudili smo šest tvrdnji, od kojih je trebalo odabrati jednu: (a) u sadašnjoj situaciji nisam u mogućnosti angažirati se; b) namjeravam smanjiti svoj angažman; c) angažirat ću se u istoj mjeri kao i do sada; d) namjeravam se angažirati više nego do sada; e) spremna/spreman sam se angažirati više nego do sada, ali pod ovim uvjetima (kojim?); f) nešto drugo (što?).

²⁾ Kolegice čine nešto manje od jedne trećine uzorka, što odgovara spolnoj strukturi sociologa s doktoratom obranjenim tijekom posljednjeg desetljeća (Lažnjak, 1990:470). Nekoliko upitnika poslali smo i našim kolegicama/kolegama koji se trenutno nalaze (ili su se nalazili) na američkim sveučilištima.

³⁾ I doista, nekoliko je kolega uskratilo odgovor pravdajući to neodgovarajućim sadržajem ankete.

2. REZULTATI

Iako smo prikupili nešto manje od polovice razaslanih upitnika, iznesena zapažanja otkrivaju širok raspon problema, kao i sugestija za njihovo rješavanje. Analiza odgovora, prema našem sudu, upućuje na sve ključne elemente zaostajanja naše sociologije u odnosu na svjetske standarde, ali i otkriva zaokruženi koncept smanjivanja tog zaostatka. Odgovore smo sistematizirali uvođenjem tematskih cjelina koje prikazujemo rangirane prema zastupljenosti, što s obzirom na mali broj respondenata valja uzeti tek konvencijom...

2.1. Trenutačno stanje

Uzroke zaostajanja hrvatske sociologije - o kojem postoji jasan konsenzus među našim respondentima - otkrivaju sljedeće problemske cjeline:

a) SIROMAŠTVO TEORIJE (f=6)

Nezadovoljstvo teorijskom razinom naše sociologije, obilježenom prevlašću tzv *sociološkog kritizma*, sustavno je izneseno još prije petnaest godina (Sekulić, 1979). Na istu situaciju - ponovno dijagnosticiranu krajem osamdesetih godina (Šporer, 1990a; Lažnjak, 1990) - upozoravaju i naši respondenti. Takvo je stanje spriječilo preplitanje teorijske i empirijske orijentacije oglašujući se na imperativne suvremene sociologije.

Taksativno, slabosti se naše teorijske sociologije iskazuju:

- u dominaciji "socijalnofilozofske tradicije" koja je, zapostavljajući metodološke aspekte i ignorirajući princip provjerljivosti,⁴⁾ uspješno blokirala razvitak empirijske sociologije,⁵⁾

- u nespremnosti naše teorije da se prihvati nama najbližih fenomena ("modernizacija, etnicitet, nacionalna država, socijalna politika, anomija");

- u odsutnosti pluralizma paradigmi, koja je posljedicom njegovanja "opće", sveobuhvatne teorije i kanonskog interpretiranja stranih autora.⁶⁾

b) IDEOLOŠKO NASLJEĐE (f=5)

Poslijeratni razvitak naše sociologije obilježen je ideološki uvjetovanom nerazvijenošću "teorijskih obzora i metoda istraživanja". Politička dominacija marksističke apologetike i odgovarajući "strogo kontrolirani razvoj" sociologije kao "ne-građanske znanosti" (klasna paradigma postaje intelektualnom vjerom) rezultirali su "zabranjenim i dozvoljenim područjima istraživanja" - što je bitno usporilo formiranje "autonomnih teoretičara".⁷⁾

c) SOCIOEKONOMSKI KONTEKST (f=5)

Zaostajanje sociologije nužno je promatrati kao "sastojak općedruštvenog zaostajanja" koje uzrokuje apatiju te "pad cijene akademske neovisnosti i znanstvenog morala". Opće siromaštvo naše znanosti, njezin "katastrofalni društveni tretman", ukida "tehničke preduv-

⁴⁾ O čemu svjedoči izražena nesklonost operacionalizaciji te razvijanju teorija "srednjeg dometa".

⁵⁾ Takva je tradicija usporila i razvitak specifičnog sociološkog pojmovnog aparata čiju je ulogu u profesionalizaciji struke teško precijeniti. Profesionalni jezik povećava, naime, djelotvornost, omogućuje grupno prepoznavanje i snaži identifikaciju (Županov i Šporer, 1984).

⁶⁾ Prije više od deset godina Josip Županov (1983:168) je početak takvog teorijskog razvitka opisao ovim riječima: "/R/azvoj naše sociologije u šezdesetim godinama nije bio 'normalan' - bujala je krošnja, ali se nije razvijalo korijenje."

⁷⁾ Ipak, u sjeni polemika između "pravovjernih i disidenata" ("dogmatski i nedogmatski orijentiranih marksističkih sociologa" (usp. - ***, 1978) otpočinje, radom na pojedinim posebnim sociologijama, proces istinske profesionalizacije. Nedavna analiza doktorata iz područja sociologije (Lažnjak, 1990) pokazuje da dezideologizacija nije uspjela posve izaći iz te sjene. Raširenost citiranja "klasika marksizma" izravno je povezana s prevlašću opće sociologije nad posebnima. U tom je kontekstu zanimljivo da su ženski autori, inače skloniji posebnim sociologijama, bitno manje skloni citiranju marksističkih autoriteta.

jete" istraživačke prakse, a demotivirajuće "golo preživljavanje" rezultira deficitom mladih znanstvenika.

d) DEFICIT EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA (f=5)

Dugogodišnje zapostavljanje i kvalitativne, i kvantitativne empirijske sociologije - uvjetovano ponajprije naznačenom teorijskom tradicijom⁸⁾ - rezultiralo je nedostatkom istraživanja tijekom prijelomnih događaja ("rat, etničko čišćenje, anomija, postkomunistička transformacija"). To je poništilo naše "komparativne prednosti", a time i mogućnost primjetnijeg uključivanja u svjetsku znanstvenu produkciju.⁹⁾ Dakako, "nerazvijena istraživačka infrastruktura" nedvojbeno je i posljedica skromne državne potpore koja posljednjih godina potpuno iščezava.¹⁰⁾

e) PROBLEMI OBRAZOVANJA (f=5)

Među temeljnim uzrocima zaostajanja hrvatske sociologije spominje se i obrazovna koncepcija. Iako analiza primjedbi ne uspijeva posve razmrsiti uzročno-posljedično klupko (utjecaj objektivnih problema kao što su nedostatak udžbenika i mali broj prijevoda klasičnih djela), ostaje ocjena prema kojoj je nastava sociologije zastarjela. Istaknuta je i nepovezanost sociološke nastave u gimnazijama s akademskim i istraživačkim institucijama, no čini se da najveći problem ostaje postdiplomska nastava koja, prema nekim respondentima, čak zaostaje za dodiplomskom.

f) "NEVIDLJIVOST" PROFESIJE (f=5)

Sociolozi nisu prisutni kada se raspravljaju i donose važne društvene odluke. Kao što je u jednom upitniku navedeno, sociolozi "nisu uspjeli uvjeriti državu" u važnost svoje profesije; institucionalnu zatvorenost prema našoj struci respondenti promatraju i kao odgovor na zanemariv broj primijenjenih studija. Takvu situaciju, prema jednom komentaru, dodatno otežava "anemična i anomična reakcija hrvatske sociološke znanstvene zajednice", to jest izostanak organiziranog napora na afirmaciji sociološke ekspertize.

"Nevidljivost" sociologije na višim razinama odlučivanja pomaže u tumačenju kontinuiteta podozrivosti vlasti spram sociologije i poteza koji iz toga slijede; budući da "društveni planeri ne trebaju sociologiju", struka se jednostavno gura na margine.

g) NERAZVIJENA ZNANSTVENA KOMUNIKACIJA SA SVIJETOM (f=5)

Uključivanje hrvatske sociologije u svjetsku produkciju prilično je oskudno. Naši sociolozi rijetko objavljuju u stranim časopisima, posebice u onim cjenjenijima, a još rjeđe surađuju u međunarodnim istraživačkim projektima. Razlozi su tome, uz već navedene, i neprevođenje naših radova na svjetske jezike, organizacijske slabosti struke, nedovoljna informiranost o svjetskim tijekovima (čemu je glavni, ali ne i jedini uzrok nedostatak strane literature) te sporadična komunikacija s inozemnim kolegama. Sve to "izaziva apatiju i recikliranje općih mjesta", odnosno krijepi "dugogodišnju inerciju koja se samoreproducira". Nerazvijenost komunikacije sa svijetom nerijetko se iskazuje i u "ljubomornom čuvanju inozemnih kontakata" - svojevrsnoj monopolizaciji međunarodne znanstvene suradnje koja osobito pogađa mlađe sociologe.

⁸⁾ "Nepostojanje dovoljnog broja teorijskih radova koji su na nivou propozicione sociologije ometa razvitak empirijskih istraživanja, kao i razvitak cjelokupne sociološke discipline" (Sekulić, 1979:56).

Ovdje valja uputiti i na jedan "detalj", *izrazito nepovoljan* za razvitak empirijske orijentacije; suprotno svjetskom trendu, u hrvatskoj sociologiji i dalje veliku većinu radova potpisuje jedan autor (Šporer, 1990a).

⁹⁾ Dio krivice pritom nedvojbeno snose i sami "empiričari". Od vremena u kojem je nastala Sekulićeva (1979) analiza stvari se nisu bitno promijenile. Empirijska istraživanja i dalje rijetko povezuju ustanovljene odnose među pojavama s recentnim eksplanatornim modelima.

¹⁰⁾ Najbolji primjer rečenog jest gašenje (fundamentalnog) istraživanja socijalne strukture...

h) NERAZVIJENOST INTERNE ZNANSTVENE KOMUNIKACIJE (f=3)

Sociološku zajednicu već nekoliko godina karakterizira svojevrsno mrtvilo. Nema ozbiljnijih diskusija, izostaju reakcije na objavljene radove, polemike su iznimke,¹¹⁾ a tribine i sekcije unutar Hrvatskog sociološkog društva (HSD) više ne djeluju.

Relativno niski kriteriji objavljivanja svjedoče ponajprije o maloj produkciji, to jest skućenom izboru. Vrlo je vjerojatno da je i to posljedica atrofije interne komunikacije čija je funkcija kako iniciranje znanstvene produkcije tako i motiviranje napora za poboljšanjem njezine kvalitete. Gašenje pojedinih posebnih sociologija, koje su bile oformljene naporom manjeg broja (dobro povezanih) stručnjaka, čini se dodatnom potvrdom raspadanja sociološke komunikacijske mreže.¹²⁾

i) POLITIČKI PATRONAT (f=3)

Nedovoljna profesionaliziranost sociologije posljedica je i dugogodišnjeg političkog nadzora "nad sociologijom kao znanstvenom disciplinom te njenom primjenom i produkcijom". Perzistencija ideološke kontrole iskazuje se kroz "novu politizaciju" (usp. gužvu oko predgovora novom zborniku IDIS-a) i "diferenciranje" sociologa - pri čemu se neke kolegice/kolege "nastoji izgurati iz struke".

j) PROBLEM SOCIOLOŠKE TRADICIJE (f=2)

Jedan od razloga zaostajanja naše sociologije može se pripisati i "siromašnoj tradiciji socijalnog učenja i socijalne znanosti", odnosno nepostojanju prave sociološke tradicije - što nas bitno hendikepira u odnosu spram nekih drugih znanstvenih sredina. Taj *obnovljeni* (usp. Županov, 1983:168) argument valja ipak modificirati u svjetlu novijih istraživanja (Štulhofer, 1992) koja ukazuju na zamjetnu prisutnost sociologije u našoj sredini između dva svjetska rata.¹³⁾ Čini nam se točnijim, dakle, tvrditi da smo tradiciju zapravo "izgubili" (svojevrsnom strategijom zaborava - usp. Štulhofer, 1993) nakon 1945. godine, te da je njezino ponovno otkrivanje važan element *unutrašnje* (proces profesionalne identifikacije) i *vanjske izgradnje* novog sociološkog image-a.

k) NEGATIVNI IMAGE SOCIOLOGIJE (f=2)

Sociološka aktivnost, dakako, nije posve "nevidljiva". Nažalost, upravo u tim rijetkim situacijama kada se nalazimo u vidokrugu javnosti ili pak državnih institucija, sociologija se često promatra kao "sinonim za lijevu, samoupravno-socijalističku ideologiju". Svježe su posljedice toga, dijelom, i proces ukidanja socioloških predmeta na nekim visokoškolskim institucijama te reduciranje financijske potpore istraživačkim projektima. Imajući u vidu da sukob "političkog konzervativizma" i sociologije nije naša osobitost već prilično univerzalan fenomen, sociolozi moraju uzeti takvu situaciju *nultim stupnjem društvene recepcije* i razvijati aktivnu obranu struke od izjednačavanja s bilo kojom ideologijom.¹⁴⁾

l) RAZNO

Od ostalih uzroka sadašnjeg stanja navode se kronični nedostatak znanstvenih informacija (komunikacijska zatvorenost) i "informatička nepismenost" sociologa. Naglašena je,

¹¹⁾ Čini se da "sociolozi nisu... razvili ni volju ni kriterije za kritičku valorizaciju socioloških radova". Razlog tome mogla bi biti: a) racionalizacija da će kritika biti protumačena kao napad na struku čiji je društveni položaj ionako slab, b) "kooperativnost" koja je u situaciji zagarantiranog statusa bitno isplativija strategija od "nekooperativne" kritičnosti ili c) činjenica da u maloj i dobro povezanoj zajednici "nekooperativno" ponašanje uvijek podrazumijeva veliki rizik. Naposljetku, moguće je i da se naša sociološka zajednica temeljila ponajprije na odanosti, a ne na kompetenciji; ovaj vid dugujemo K.Kufrinu.

¹²⁾ Nepotrebno je posebno isticati da profesionalna solidarnost nije moguća bez razvijene kolegijalne komunikacije... - baš kao što je oporavak struke nezamisliv bez profesionalne solidarnosti.

¹³⁾ Sociologija je već 1906. godine uvrštena u nastavni program zagrebačkog Pravnog fakulteta.

¹⁴⁾ Kao što je nekada bilo nužno tumačiti da sociologija nije "brzoaska znanost", tako je danas valja štiti od izjednačavanja sa socijalizmom.

također, i izrazito mala prediktabilnost socioloških studija koja nas je "proslavila" prilikom nedavnih društvenih potresa.

2.2. Smjernice razvitka

Potreba za "novim zamahom" - izraženijim i sustavnijim razvitkom hrvatske sociologije - logična je posljedica gornjih iskaza.¹⁵⁾ Smjernice takve aktivnosti nalazimo u odgovorima na drugo pitanje:

a) INTERNA KOMUNIKACIJA, PROFESIONALNO ORGANIZIRANJE I SOLIDARNOST (f=8)

Najčešće spomenuti preduvjet promjene trenutačnog stanja jest jačanje dezideologizirane "profesionalne solidarnosti", i to ponajprije kroz kritički dijalog o domaćoj znanstvenoj produkciji. Jedino na taj način, kao što svjedoče razvijenije sociološke sredine, moguć je kvalitativni napredak - pa onda i veći interes okoline. U tom smislu, anketni odgovori naglašavaju potrebu zamjetnije aktivnosti HSD-a. Tri su smjera težišna:

(1) kontakt s domaćom javnošću i državnim institucijama - pri čemu je nužno "znanstvenu reputaciju struke" braniti od "političkih difamacija";

(2) rad na unutarnjoj organizaciji, što podrazumijeva bogatiju ponudu stručnih diskusija i razvijeniju institucionalnu mrežu;

(3) čvršće povezivanje s vanjskim strukovnim udruženjima, koje bi omogućilo grupnu prezentaciju naše sociologije u inozemstvu ("zajednički nastup vani").

Naposlijetku, respondenti ističu i nezaobilaznu ulogu socioloških časopisa u izgradnji povoljnije profesionalne klime.¹⁶⁾

b) POPULARIZACIJA I PREZENTACIJA (f=8)

Tri su težišne komponente rada na novom image-u hrvatske sociologije: depolitizacija, ukazivanje na primjenjivost sociologije¹⁷⁾ te snažnija prisutnost u javnosti i medijima. Postizanje potonjeg predlaže se kroz seriju tribina, okruglih stolova, javnih predavanja i socioloških kolumni posvećenih akutnim društvenim problemima, kao i putem ambicioznije (tržišno orijentirane) izdavačke djelatnosti. Kao što jedan od anketiranih sociologa primjećuje, sociologiju valja prezentirati kao "društvenu tehnologiju opstanka" - inteligentno prezentiranu, živopisnu i korisnu.

c) OBRAZOVANJE SOCIOLOGA (f=8)

Osvremenjivanje sociološke nastave imperativ je izlaska iz sadašnje krize. Nastavne programe treba sačiniti prema inozemcima, a slično bi valjalo učiniti i s popisima ispitne literature. Posebnu pažnju treba posvetiti nikad zaživjeloj primijenjenoj orijentaciji, koja mora postati standardnim dijelom sociološkog zanata; općenito, dodiplomsku nastavu treba dinamizirati kroz veći istraživački angažman studenata. Neobično je važno, nadalje, obnoviti dvopredmetni studij (o kojem "ovisi budućnost sociologije u gimnazijama") te bitno rekonstruirati postdiplomsku nastavu. Pritom ne treba zapostaviti "informatičko opismenjivanje", a posebno ne koncept "trajnog obrazovanja sociologa kroz seminare, ljetne škole, razmjene ili studijske boravke".

d) INTENZIVIRANJE ZNANSTVENE KOMUNIKACIJE SA SVIJETOM (f=3)

Kako zaustaviti trend izolacije hrvatske sociologije? Prijedlozi izloženi u upitnicima ističu potrebu pisanja znanstvenih radova na engleskom jeziku, razmjenu publikacija, sustav-

¹⁵⁾ Samo su dva odgovora odudarala od ostalih, i to zaključkom da se bez prethodne promjene situacije koja nas okružuje ništa ne može poduzeti; težište je pritom stavljeno na akutnu društvenu anomiju i tragičnu znanstvenu politiku.

¹⁶⁾ Tu se ponajprije misli na uvođenje strožih kriterija i veću profesionalnost.

¹⁷⁾ U tom je kontekstu predloženo i tiskanje kataloga (aplikativnih) projektnih ponuda.

no prevođenje kvalitetnih domaćih radova te organiziranje međunarodnih skupova. Snažnije povezivanje, kao i iniciranje suradnje s inozemnim sociološkim udruženjima i institucijama jedan je od temeljnih zadataka HSD-a.

e) INTENZIVIRANJE ISTRAŽIVAČKE AKTIVNOSTI (f=3)

Pojačano inzistiranje na empirijskoj orijentaciji treba braniti pozivanjem na činjenicu da je upravo ona naša ulaznica za svjetsku znanstvenu zajednicu.¹⁸⁾ U najskorije vrijeme valjalo bi oformiti istraživačke timove (uz što veće sudjelovanje mladih sociologa) i otpočeti s konceptualizacijom makroprojekata; mikroprojekti mogu se inicirati kroz postdiplomske nastave. Izrada centralizirane baze podataka o empirijskim istraživanjima provedenim na prostoru bivše Jugoslavije, predložena u jednom upitniku, bila bi višestruko korisna u pripremi terena za buduća istraživanja.

f) INSTITUCIONALNA REORGANIZACIJA (f=2)

U ovoj kategoriji nalazimo dva prijedloga. Dok prvi naglašava nužnost privatizacije istraživačkih instituta, kako bi se omogućilo financiranje iz inozemstva, drugi ističe funkcionalne prednosti njihova objedinjavanja.

g) IZDAVAČKA DJELATNOST (f=2)

Pored izrade "dinamičnog" izdavačkog plana, koji bi uključio izdavanje pomno profiliranih biblioteka, prijevoda klasičnih djela te novih časopisa, sociolozi će morati uložiti znatniji napor u traženju izvedbenih sredstava.¹⁹⁾ Dakako, uspješnost toga izravno će ovisiti kako o "upotrebljivosti" planiranih socioloških publikacija tako i o javnom ugledu struke.

h) UVOĐENJE NOVIH KRITERIJA (f=2)

Budući da obnavljaju kompetitivnost i samopoštovanje, stroži su kriteriji važno sredstvo motivacije. Rigorozniji kriteriji objavljivanja, valorizacije istraživačkih projekata i napredovanja u struci mogu nam pomoći u razbuđivanju profesionalnoga elana. No, iako je takva inicijativa u pravilu vrlo nepopularna, te se suočava s nizom pragmatičnih kontraargumenata, najteža prepreka uvođenju novih kriterija obično su ipak oni koji bi takvu akciju morali provesti i na njoj ustrajati. Pritisak kojim se želi izboriti povratak na prijašnje stanje posebno je snažan, razumljivo je, u manjim (profesionalnim) zajednicama.

i) RAZNO

Među ostalim sugestijama za poticanje napretka struke nalazimo prijedloge izrade *thesaurusa* sociološkog i politološkog nazivlja (u suradnji s NSB) te *referentne baze* adresa inozemnih socioloških institucija (s kratkim opisom područja aktivnosti). Istaknuti su, također, imperativ "aktualizacije" sociologije - okretanja naše teorijske i empirijske djelatnosti konkretnim, gorućim problemima hrvatskog društva - te potreba uključivanja sociologa u interdisciplinarna istraživanja.

2.3. Spremnost na angažman

S obzirom na minijaturni uzorak, analiza odgovora na treće pitanje nužno je provizornog karaktera. Većina je respondenata (11) voljna i dalje se angažirati na "zajedničkoj stvari", a neki od njih i povećati svoj angažman. Ostaje, naravno, pitanje u kojoj mjeri slab inicijalni odziv ukazuje na raširenost rezervi spram pridonosa sociološkom općem dobru.

Spremnost sociologa na kolegijalnu suradnju u rješavanju problema koji opterećuju profesiju svakako je ključni moment. Posljednjih tridesetak godina sociološke djelatnosti u

¹⁸⁾ Usp. empirijski utemeljen članak D. Sekulića i suradnika (Sekulić, Massey & Hodson, 1994) u najprestižnijem američkom sociološkom časopisu.

¹⁹⁾ S druge strane, jedan je respondent - pozivajući se na nezavidnu financijsku situaciju - sugerirao okupljanje sociologa oko jednog jedinog časopisa: "pluralističkog, moderno uređivanog i visokoprofesionalnog".

nas lako je iščitati kao nedvosmisleno upozorenje da se povoljniji odnos okoline prema sociologiji ne može očekivati bez upornog i dobro osmišljenog samopotvrđivanja. Pokretanje takve strateške inicijative snaži, samo po sebi, profesionalnu solidarnost i osvježava identifikaciju - ostvarujući time preduvjete uspjeha takve akcije.

3. RASPRAVA

"Najlakše bi bilo optužiti siromaštvo i pedeset godina 'socijalističke izgradnje' za sadašnje stanje u sociologiji. Ipak, te dvije činjenice teško je preskočiti."

"Hrvatsku sociologiju ne karakterizira iznenadni i osobiti osjećaj krize i sloma. Prije se radi o višegodišnjem mrtvilu i polaganom prevladavanju defenzivne pozicije u kojoj se našla. Društva oko nas brzo se mijenjaju na što sociologija kao profesija neadekvatno odgovara."

Da bi postala profesijom, svaka djelatnost mora ispuniti pet kriterija: razviti temeljni "alat", monopol nad ekspertizom, prepoznatljivost u javnosti, unutrašnju organizaciju te profesionalnu etiku (Županov, Šporer, 1984; Šporer, 1990b). Razmotrimo li stupanj razvijenosti tih kriterija unutar naše profesije, rezultati su - sudeći prema odgovorima iz upitnika - prilično skromni.

A) "Alat" profesije, sociološka teorija i empirija, daleko je od zadovoljavajuće kakvoće; nedovoljno operabilna teorija koči razvitak empirijske orijentacije, a ova pak - uzvraćajući - nerijetko iskazuje antipatiju spram ozbiljnijeg teorijskog utemeljenja. Budući da **koncept opovrgljivosti** na obje strane izaziva nelagodu, umjesto stereoskopske *slike društvene stvarnosti* imamo razrooki sociološki *pogled* - jednim djelom pretežno teorijski, drugim pretežno empirijski.

B) Stupanj razvijenosti ekspertnog monopola teško je jednoznačno procijeniti; visok je ako promatramo uski akademski prostor, izrazito nizak ako u razmatranje uključimo više razine društvenog odlučivanja. Potonje vrijedi i za medijsko tržište ideja, gdje različite popularne verzije sociologije uspješno supstituiraju profesiju.²⁰⁾

C) Prepoznatljivost sociologije u javnosti temelji se, dakle, na popularizacijama koje upravo iz tog razloga ne treba potcjenjivati ni ignorirati. Zanemarimo li ih, sociologija će - kako sada stvari stoje - ostati izvan javnog prostora - osuđena na izolaciju u akademskoj niši čiji je prestiž nizak i opterećen optužbama za socijalističku retoriku.

D) Organiziranost hrvatske sociologije odraz je trenutačnog stupnja profesionalne solidarnosti i grupne identifikacije. Posjećenost godišnjih skupština HSD-a dobro iskazuje stanje; kronični nedostatak interesa ukazuje na mogućnost da pravi problem nije toliko u neorganiziranosti koliko u apsurdnoj organiziranosti koju malo tko koristi.

E) Iz dosad rečenog proizlazi da nam ni profesionalna etika nije bespriječna. Iako nema indicija da sociolozi ne ispunjavaju svoje obveze prema ispitanicima i naručiteljima, postoje jasni znakovi da smo manje obzirni kada su kolege u pitanju. Rizik takvog ponašanja uvijek je u reciprocitetu. Nastavi li AB zanemarivati XY, uskoro će i XY početi ignorirati AB - što će profesionalnu organizaciju Z koja okuplja takve AB-e i XY-e bitno oslabiti. Naposljetku, ne promijeni li se takvo stanje, djelatnost Z sve će manje nalikovati profesiji.

Uzroci nepovoljnog stanja naše sociologije kombinacija su vanjskih i unutarnjih faktora. Iako se te dvije skupine ne mogu posve odijeliti, prvoj pripadaju loš materijalni status sociologije i institucionalna zatvorenost s kojom se suočava, a drugoj ideološko naslijeđe, nedovoljna razvijenost kako teorijske tako i empirijske orijentacije, te problem sociološkog

²⁰⁾ Za razliku od nekih autora (usp. Županov, Šporer, 1984:43), nismo to skloni smatrati negativnom pojavom...

obrazovanja.²¹⁾ Argumentacija kojom su naši respondenti potkrijepili svoj izbor "crnih točaka" hrvatske sociologije pruža izravan odgovor na pitanja retorički postavljena na samome početku. Posljednjih godina položaj se naše struke nije popravio. Štoviše, čini se da je anomijska situacija nagrizla ionako slabu profesionalnu suradnju, što je pospješilo zamiranje istraživačkih motiva i ambicija u općoj oskudici. Nastavi li se takav trend, sociološka bi zajednica mogla nestati iščekujući "bolja vremena".²²⁾

Što nam je, dakle, činiti? Iako je gornja prognoza predramatična, činjenica da se sociologija godinama "održavala na površini" (bez krupnijih internih zahvata) nije jamstvo da će takvo što potrajati vječno. Nužno je, stoga, otvoriti raspravu o rastućoj marginalizaciji naše struke. Argumentacija ponuđena u upitnicima olakšava rad u tom smjeru.²³⁾

Idući korak mora biti "demarginalizacija struke". Obrisi tog procesa, s kojim valja što prije započeti, mogu se nazrijeti u elementima *razvojne koncepcije* izložene u odgovorima naših respondenata. Ne želeći preduhitriti diskusiju o tome je li baš ta koncepcija najpogodnija da se struka oko nje okupi, izlažemo tek nekoliko teza o *internim* promjenama nužnim za implementacije bilo koje strategije.²⁴⁾

T1 - Sociolozi moraju naučiti bolje prezentirati svoje "proizvode"; bez prijelaza iz plan-ske u tržišno senzibiliziranu znanost povoljniji je materijalni status teško zamisliv.

T2 - Sociolozi moraju inzistirati na empirijskoj orijentaciji, i to ponajprije onoj aplikativnog smjera (usp. Županov, Šporer, 1985); bez razvijanja primjenjivosti teško ćemo se izboriti za tzv. fundamentalna istraživanja.

T3 - Sociolozi se moraju okrenuti javnosti otkrivajući joj da i *iza* zdravog razuma postoji prostor razumijevanja svakidašnjih fenomena; pritom sociologija ne smije izgubiti svoj zaštitni znak - kritičnost - u strahu od mogućih političkih objeda.

T4 - Suradnja i kritički dijalog sociologa nužan je uvjet razvitka profesionalnog "alata", ali i temelj motivacije i identiteta; bez tog oslonca ne treba ni razmišljati o napretku struke.

4. ZAKLJUČAK

Zamiranje profesionalne komunikacije, nekrotizacija veza među sociološkim institucijama, sporo i neadekvatno uključivanje u međunarodnu znanstvenu produkciju - obilježja su stanja u kojem se nalazi naša struka. Takva situacija, nije teško domisliti, vodi rastakanju profesionalnog identiteta; sve je teže uvidjeti, posebice onima koji tek ulaze u struku, da je **zanat sociologa** poziv vrijedan životne avanture. Iako je posve jasno da je velik dio poteškoća izazvan financijskom pustoši u kojoj se nalazi hrvatska znanost, pristajanje na tu pauperizaciju vodi posvemašnjoj marginalizaciji struke. Smatrajući da su pojačani entuzijizam, istraživački elan i profesionalna solidarnost jedini izlaz iz izrazito demotivirajuće situacije, željeli smo ispitati u kojoj je mjeri takvo viđenje utemeljeno.

Prikupljeni su odgovori pokazali da su uzroci zaostajanja hrvatske sociologije kombinacija vanjskih i unutarnjih faktora, koje zbog međusobnog utjecaja nije lako razdijeliti. Osim

²¹⁾ Tu je posve opravdan metodološki prigovor jednog od recenzenata da je uz anketiranje onih koji su (barem) suodgovorni za trenutno stanje hrvatske sociologije trebalo anketirati i skupinu mladih sociologa. Ipak, malobrojnost potonjih onemogućila bi uspoređivanje odgovora čak i da je odaziv prve skupine bio bitno veći.

²²⁾ Kao što jedan respondent primjećuje: "S/tatus sociologije u idućih godinu dana jest ključno pitanje."

²³⁾ Usp. i tekst S.Leticice "Društvene znanosti u ulozi dvorske lude hrvatske vlasti" (*Glasnik sindikata znanosti i visokog obrazovanja*, 4(8-9), 1993., str. 21-22.), u kojem autor ističe tri prepreke "kreativnom potencijalu" hrvatskih društvenih znanosti: a) često antintelektualistički raspoloženu vlast, b) kompleks povijesne (ideološke) krivice samih znanstvenika, te c) opće osiromašenje - odgovorno za "egalitarni sindrom u znanstvenoj zajednici, psihologiju jednakih trbuha i minimalnih profesionalnih ambicija... te kult tzv. prosječnog znanstvenika" (str. 22.).

²⁴⁾ Naše se teze u velikoj mjeri oslanjaju na analizu iz prethodnog odjeljka... Za njihovo ostvarenje potrebna je samo iskrena briga za vlastitu profesiju.

toga, naši su respondenti skicirali i temeljne smjernice izlaska iz krize. Na žalost, dijagnozu stanja na jednoj i ocrt razmjerno cjelovite razvojne koncepcije na drugoj strani ne povezuje nikakav izvedbeni plan.²⁵⁾ Zanimljivo je nekoliko manjih (operativnih) prijedloga, odgovori na našu anketu ne nude popis konkretnih akcija. Ipak, iznesena rasprava, mišljenja smo, predstavlja iznimno vrijedan radni materijal za sociološki skup koji bi označio početak *strateškog promišljanja* naše budućnosti. Dođe li do toga, smisao ovoga rada bit će ispunjen u cijelosti.

²⁵⁾ Što je posebno izraženo u razmatranjima loše materijalne pozicije sociologije i primjedbama koje traže odjeljivanje znanosti "od političkog utjecaja."

LITERATURA

1. * * * (1978) "Položaj sociologije" /i diskusija/. "Revija za sociologiju" 21(3-4):5-72.
2. Babbie, Earl (1990) *Survey Research Methods*. Belmont, CA: Wadsworth.
3. Lažnjak, Jasminka (1990) "Znanstvena usmjerenost i opremljenost doktorata iz sociologije." *Revija za sociologiju* 21(3):467-75.
4. Sekulić, Duško (1979) "Nekoliko teza o 'teorijskoj' i 'empirijskoj' sociologiji." *Revija za sociologiju* 9(1-2):48-56.
5. Sekulić, Duško, Massey, Garth & Randy Hodson (1994) "Failed Sources of a Common Identity in the Former Yugoslavia." *American Sociological Review* 59(1):83-97.
6. Šporer, Željka (1990a) "Karakteristike socioloških radova." *Revija za sociologiju* 21(3):437-54.
7. ----- (1990b) *Sociologija profesija*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
8. Štulhofer, Aleksandar (1992) "Dinko Tomašić - sociološka moderna." *Kolo* 2(1):111-31.
9. ----- (1993) "Dinko Tomašić: prijetnje, zaborav i tragovi." *Društvena istraživanja* 2(8):981-88.
10. Županov, Josip (1983) *Marginalije o društvenoj krizi*. Zagreb: Globus.
11. Županov, Josip, Željka Šporer (1984) "Profesija sociolog." *Revija za sociologiju* 14(1-2):11-46
12. ----- (1985) "Sociologija na raskršću." *Revija za sociologiju* 15(1-2):53-65.

THE FUTURE OF CROATIAN SOCIOLOGY

ALEKSANDAR ŠTULHOFER
TOMISLAV MURATI
University of Zagreb

The paper examines present state of Croatian sociology. An analysis of survey data collected on the small sample of our colleagues, eminent sociologists, is provided; the causes of current setback, as well as directions for future development are discussed. The authors emphasize the importance of setting up a wide professional discussion about the strategy of de-marginalization of sociology.